

Katecheze o moci Kristovy krve v Quodvultdeově promluvě *De ultima quarta feria**

David Vopřada

Quodvultdeus z Kartága, biskup metropole římské Afriky 30. let 5. století, je představitelem poaugustinovské generace, která musela po smrti hipponského biskupa roku 430 čelit novým výzvám.¹ Ačkoli byla formována nejen Augustinovou naukou, ale často i přátelstvím s ním, jejím úkolem nebylo pouze uchovat teologický odkaz jejich učitele a přítele, ale především vést africkou církev v okamžiku hluboké krize způsobené invazí Vandalů vedených Geiserichem do Afriky, která započala roku 429 a vyvrcholila zmocněním se Kartága o deset let později. Pro Quodvultdeovo působení v této době pak byla charakteristická péče, kterou věnoval přípravě katechumenů a tzv. *competentes*, tedy žadatelů o křest, na přijetí iniciačních svátostí, což je patrné především z korpusu promluv, které se dnes tomuto biskupovi připisují.² Celá křestní příprava si kladla za cíl dovést proces osobní proměny, označované jako „obrácení“ (*conversio*), a identifikovat kandidáty křtu s katolickou církví, v níž se v nesnadné době nechávali křtít.³

Teologickou povahu této přípravy odhalují zvláště dvě z promluv, *De cataclysmo* (= *Cat.*) a *De ultima quarta feria* (*O poslední středě; UQF*), které byly proneseny v období bezprostředně před křtem. Biskupovým záměrem nebylo seznámit čekatele křtu (*baptizandi*) již dopředu s průběhem křestních obřadů, ale ukázat jejich smysl, poukázat na moc Krista a jeho smrti na kříži, která v iniciačních svátostech, a tedy i v procesu obrácení, působí. Obě promluvy zasvěcují posluchače do teologického pohledu

* Studie byla připravena za finanční podpory Grantové agentury České republiky prostřednictvím grantu *Historie a interpretace Bible*, č. P401/12/G168.

¹ K základnímu představení Quodvultdeovy postavy srov. David VOPŘADA, „Quodvultdeovy předkřestní katecheze a formování křesťanské identity,“ *Studia theologica* 19, č. 2 (2017): 181–182.

² Kritickou edici Quodvultdeových spisů vydal René Braun pod názvem *Opera Quodvultdeo Carthaginensi episcopo tributa*, CCL 60, Turnhout: Brepols, 1976.

³ Srov. VOPŘADA, „Quodvultdeovy předkřestní katecheze,“ s. 199–200.

na křest za pomoci mystagogické metody. Právě této jeho metodě, kterou aplikuje ve druhé z uvedených promluv, *UQF*, se tato studie věnuje.⁴ Nejprve se zastavím u předpokládané podoby křtu v Kartágu 30. let 5. století, poté se věnuji dataci a struktuře promluvy *UQF* a následně bude představena samotná mystagogická katecheze o moci Kristovy krve ve křtu a v eucharistii.

1. KŘESTNÍ OBŘADY V KARTÁGU 30. LET 5. STOLETÍ

Augustinovy spisy umožňují poměrně dobře rekonstruovat podobu křestní přípravy a samotných křestních obřadů v Hipponě, kde byl biskupem.⁵ U Kartága, římské metropole Afriky, je však situace zcela jiná. Nelze předpokládat, že by křest samotný probíhal na různých místech, a to dokonce v téže provincii, zcela stejně. Bylo by přitom chybou zaplnit bílá místa našeho porozumění kartáginským obřadům kurikulem křestní přípravy, jak ji známe z Hippony. Protože promluvy připisované Quodvultdeovi neobsahují v podstatě žádné indicie o liturgickém průběhu křestních obřadů, mnoho o průběhu křtu v Kartágu říci nelze; po-

⁴ Teologii promluvy *De cataclysmo* se již částečně věnuje Antonino ISOLA, „La tipologia dell’Agnello pascale in [Quodvultdeus],“ in *Sangue e antropologia, V. Riti e culto*, sv. II, ed. Francesco Vattioni, Roma: Pia Unione Preziosissimo Sangue, 1987, s. 1203–1211.

⁵ Srov. např. Benedictus BOSCH, „De modo quo S. Augustinus descripserit initiationem Christianam,“ *Ephemerides Liturgicae* 52 (1938): 385–483; Antoine REYMOND, „Saint Augustin et la conversion,“ *Augustinian Studies* 13 (1982): 97–109; M. Luisa ANGRISANI SANFILIPPO, „Il linguaggio della conversione in alcune opere di Agostino,“ *Augustinianum* 27 (1987): 281–296; Thomas Macy FINN, *Early Christian Baptism and the Catechumenate: Italy, North Africa, and Egypt*, Collegeville, Minn.: Liturgical Press, 1992, s. 147–172; Éric REBILLARD, „La figure du catéchumène et le problème du délai du baptême dans la pastorale d’Augustin,“ in *Augustin prédicateur (395–411): Actes du Colloque international de Chantilly (5–7 septembre 1996)*, ed. Goulven Madec, Paris: Institut d’Études Augustiniennes, 1998, s. 285–292; William HARMLESS, „The Voice and the Word: Augustine’s Catechumenate in Light of the Dolbeau Sermons,“ *Augustinian Studies* 35 (2004): 17–42; Carlos Maria DOMÍNGUEZ, „La catequesis pastoral en san Agustín. Estudio del método catequístico agustiniano en *De catechizandis rudibus*,“ *Augustinus* 50 (2005): 29–89; Paul L. GAVRILJUK, *Histoire du catéchuménat dans l’Église ancienne*, Paris: Cerf, 2007, s. 265–309; William HARMLESS, „A Love Supreme: Augustine’s ‘Jazz’ of Theology,“ *Augustinian Studies* 43 (2012): 149–177; William HARMLESS, *Augustine and the Catechumenate*, 2. rev. vyd., Collegeville, Minn.: Liturgical Press, 2014; Matthieu PIGNOT, „Questioning Christian Baptism: Insights from Augustine’s Correspondence,“ *Revue d’Histoire Ecclésiastique* 111 (2016): 452–482.

doba jednotlivých rituů nemůže být rekonstruována a kvůli neexistenci dalších relevantních pramenů zůstává neznámá.⁶ Dokonce si nemůžeme být zcela jisti ani tím, že velikonoční noc byla jediným dnem pro udělování křtu; bezpochyby se ale jednalo o možnost, které se v Africe i jinde již od 3. století dávala přednost.⁷

Záměrem Quodvultdeových předkřestních katechezí samozřejmě nebylo vytvořit příručku dějin křestní liturgie pro pozdější generace.⁸ Quodvultdeovy předkřestní katecheze ale obsahují koherentní teologii křtu, neboť celá křestní příprava a předkřestní obřady, včetně obřadů skrutinií, exorcismů a *traditio symboli*, rozvíjí význam křtu do jednotlivých momentů, které měly podtrhnout význam obrácení a křtu, který tento proces završoval. Dokonce se zdá, že rozvinutí křtu do jednotlivých předkřestních obřadů bylo vedeno přesvědčením, že zážitek křtu by byl na člověka příliš, kdyby jej pokřtěný prožil během jediné vigilie. Předkřestní obřady tak rozvinuly rozličné aspekty křtu do samostatných obřadů, aby si církve mohla být jista, že životní proměna nového věřícího, *conversio*, je opravdová, důkladná a rozhodná. To platí zvláště pro obřad odřeknutí se ďábla a vyznání víry, které nejspíše, podobně jako v dalších církevních oblastech, zůstaly součástí křestních obřadů během velikonoční vigilie.⁹

Zatímco v Hipponě tvořil významný prvek poslední části křestní přípravy obřad předání modlitby (*traditio orationis*), přítomný v africké tradici zřejmě již od Tertuliánových dob, nic v Quodvultdeových promluvách nenasvědčuje tomu, že by podobný obřad existoval i v Kartágu. Zatímco Augustinovy promluvy na modlitbu Páně jasně propojují poučení o víře a o modlitbě, žádnou aluzi na analogický vztah mezi tra-

⁶ Bádání ohledně Quodvultdeovy osoby a jeho díla shrnují zejména Raúl GONZÁLEZ SALINERO, *Poder y conflicto religioso en el norte de África: Quodvultdeus de Cartago y los vándalos*, Madrid: Signifer Libros, 2002, s. 31–47; Daniel VAN SLYKE, *Quodvultdeus of Carthage: The Apocalyptic Theology of a Roman African in Exile*, Strathfield: St Pauls Publications, 2003, s. 24–30.

⁷ Srov. TERTULIÁN, *De bapt.* 19, 1; HIPPLYTUS, *Comm. in Dan.* 16 (CCL 1, 293; GCS 1, 27).

⁸ Tyto promluvy považují za autentické dílo Quodvultdeovo; bádání k tomuto tématu shrnují především Desiderius FRANCES, *Die Werke des hl. Quodvultdeus, Bischofs von Karthago gestorben um 453*, München: Verlag der J. J. Lentnerschen Buchhandlung, 1920; René BRAUN, „Introduction,“ in *Opera Quodvultdeo Carthaginensi episcopo tributa*, CCL 60, ed. René Braun, Turnhout: Brepols, 1976, s. v–cvi; GONZÁLEZ SALINERO, *Poder*, s. 17–31; VAN SLYKE, *Quodvultdeus of Carthage*, s. 21–63.

⁹ Srov. Arthur Darby NOCK, *Conversion: The Old and the New in Religion from Alexander the Great to Augustine of Hippo*, Oxford: Clarendon, 1933, s. 179–180.

ditio/reddito symboli a *traditio orationis* u Quodvultdea dle všeho nenacházíme.¹⁰ Protože nelze trvat na existenci obřadu *traditio orationis* pouze na základě analogie s hipponským křesťním kurikulem, ani zde nelze existenci obřadu, podobně jako dalších křesťních ritů, dosvědčit.

Obě promluvy posledního týdne před křtem, *UQF* a *Cat.*, umožňují hypotetizovat, že se v Kartágu křtilo ponořením. Mezi křesťní obřady patřilo mazání křížem, jímž se pokřtěnému člověku vtiskoval „charakter“.¹¹ Celý proces křesťanské iniciace byl završen slavením eucharistie – neofyté po svém křtu, nejspíše hned o velikonoční noci, poprvé slavili svátost lásky společně s těmi, kteří byli pokřtěni již dříve.¹² Teprve nyní jim bylo dovoleno účastnit se druhé části liturgie, kam kvůli praxi *disciplina arcani* dosud neměli přístup, a konečně mohli vidět a okusit, co je tato „lahodná hostina“ zač¹³ – a mohli se živit ze stolu svého nového a věčného Krále.¹⁴

2. PROMLUVA *DE ULTIMA QUARTA FERIA*

Russell J. De Simone a Antonio V. Nazzaro se shodují na tom, že promluva *De ultima quarta feria*¹⁵ byla pronesena ve středu bezprostředně předcházející Velikonocům.¹⁶ Tento den v týdnu však dosvědčují pouze

¹⁰ Srov. AUGUSTIN, s. 56, 1; 57, 1; 58, 1; 59auct, 1 (CCL 41Aa, 153–227); Vittorino GROSSI, „Il contesto battesimale dell'oratio dominica nei commenti di Tertulliano, Cipriano, Agostino,“ *Augustinianum* 20 (1980): 205. Germain MORIN, „Sermo de dominica oratione,“ in *Sancti Aureli Augustini tractatus sive sermones inediti ex codice Guelferbytano 4096*, Turici: Rascher, 1917, s. VI–VII, se na základě několika pasáží, které shledává cizí Augustinovu myšlení a nepřilíš pronikavými, domnívá, že by Quodvultdeovi bylo možné atribuovat i (Ps.-)Augustinovu promluvu *de dominica oratione* (PLS 3, 299–303; CPL 414), avšak tyto argumenty nejsou konkluzivní a nepostačují pro přisouzení textu Quodvultdeovi a jeho lokalizaci do Kartága 30. let 5. století.

¹¹ Srov. QUODVULTDEUS, *Cat.* 1, 4; 2, 3; 4, 5 (CCL 60, 409–410, 413).

¹² Srov. Victor SAXER, *Les rites de l'initiation chrétienne du IIe au VIe siècle*, Spoleto: Centro Italiano di Studi sull'Alto Medioevo, 1988, s. 412.

¹³ QUODVULTDEUS, *De accedentibus ad gratiam* (=A2) 9, 1 (CCL 60: 465).

¹⁴ *Cat.* 1, 4 (CCL 60, 409).

¹⁵ CCL 60, 395–406.

¹⁶ Srov. Russell J. DE SIMONE, „The Baptismal and Christological Catechesis of Quodvultdeus,“ *Augustinianum* 25 (1985): 279; Antonio V. NAZZARO, „Contro giudei, pagani ed eretici: reazione religiosa e politica all'invasione dei Vandali ariani di Quodvultdeus vescovo di Cartagine (V sec.),“ *Auctores nostri* 14 (2014): 531.

tituli v rukopisné tradici,¹⁷ samotný text promluvy na určitý den nepokazuje, ale není pochyb, že promluva zazněla pouze několik dní před velikonoční nocí, kdy měli být žadatelé o křest (*competentes*) pokřtěni. Tón promluvy je značně polemický, a to zejména vůči ariánům.¹⁸ O tom, že probíhá vandalská okupace alespoň části severoafrických provincií, svědčí také závěrečná výzva k modlitbám za mír a osvobození země.¹⁹ Matthieu Pignot datuje *UQF* podobně jako ostatní promluvy připisované Quodvultdeovi, do širokého rozpětí 20. a 30. let 5. století. S ohledem na výzvu k modlitbě za osvobození země ale považuji za pravděpodobnější Nazzarovu dataci do roku 439.²⁰ Není však nutné klást vznik promluvy do samotného roku, kdy se Vandalové zmocnili Kartága, neboť Afrika mohla být považována za okupovanou již od roku, kdy Vandalové dobyli Hipponu, anebo – pravděpodobněji – kdy Římané roku 435 uzavřeli první dohodu s vandalským králem Geiserichem.²¹ Je také možné, že promluva byla pronesena po začátku Geiserichova pronásledování katolických biskupů, mezi něž patřil také Possidius z Calamy, tedy po roce 437.²² Promluva *UQF* mohla být dokonce pronesena až před Velikonoce 440, tedy po dobytí Kartága. Kvůli vypjaté atmosféře promluvy proto navrhuji roky 437–440 jako pravděpodobnou dobu vzniku *UQF*. Struktura promluvy je následující:

1–2 *Exordium*: Obdělávání trnité země

1, 1–4 Pánovo pole

1, 5–10 Exegeze Lk 14,19

2 Exegeze Mk 4

3–6 *Narratio*: Moc Kristovy krve ve křtu a eucharistii

3–4 Kristova krev

3 Jidáš a Kain

4 Jak přijmout Kristovu krev na odpuštění hříchů

¹⁷ CCL 60, 395.

¹⁸ QUODVULTDEUS, *UQF* 6, 22 (CCL 60, 404–405). K polemickému tónu Quodvultdeových promluv srov. též David VOPŘADA, „Quodvultdeus’ Sermons on the Creed: A Re-assessment of His Polemics against the Jews, Pagans, and Arians,” *Vox Patrum* 37, č. 68 (2017): 355–369.

¹⁹ Srov. *UQF* 7, 6 (CCL 60, 406).

²⁰ Srov. MATTHIEU PIGNOT, *The Catechumenate in Late Antique Africa: Augustine of Hippo, His Contemporaries and Early Reception (ca. 360–530 AD)*, disertační práce, Oxford: University of Oxford, 2016, s. 189; NAZZARO, „Contro giudei,” s. 531.

²¹ Srov. PROSPER AQUITANUS, *chron.* a. 435 (PL 51, 596).

²² Srov. PROSPER AQUITANUS, *chron.* a. 437 (PL 51, 597).

- 5 Krev a voda: křest a eucharistie
 - 5, 1–10 Krása církve-nevěsty
 - 5, 11–21 Petrovo zapření Krista
 - 5, 22–26 Petr a církev rozpoznávají vzkříšeného Krista
- 6 Jednota církve
 - 6, 1–4 Jednota africké církve mezi heretiky
 - 6, 5–14 Vyrvalost ve víře a eucharistie
 - 6, 14–20 Výzva heretikům, aby nenarušovali jednotu církve
- 7 Peroratio: Závěrečná varování a výzva k modlitbě za mír

První řádky promluvy rozvíjejí Pavlovu metaforu církve jako „Pánova pole“²³ (1Kor 3,6–9), jejíž součástí se již záhy stanou ve křtu i *competentes*:

Je třeba připravit pole církve na nebeskou milost a duchovní vláhu, neboť brzy přijde božský déšť. Nejdražší, na tomto poli, které nám bylo svěřeno, pracujeme.²⁴

Obrazy převzaté ze zemědělství byly v africké homiletické literatuře 5. století velmi populární, neboť se dotýkaly dvojí zkušenosti posluchačů: jednak všední znalosti zemědělství, ale také pastorálního jazyka biblických knih, zvláště Izaiáše, evangelií a Pavlových listů.²⁵ Kazatel vtahuje do této metafory také své posluchače, neboť oni sami jsou tím polem, jež Pán touží obdělávat.²⁶ Během přípravy na křest byli zoráni „dřevem kříže“ a připraveni na křestní obmytí, symbolizované nebeským či božským deštěm.²⁷

Následuje exegeze dalších dvou podobenství. V prvním z nich Quodvultdeus rozvíjí svou myšlenku orby tvrdé země zarostlé „trny špatných tužeb“ za pomoci obrazu muže, jenž se omluvil z hostiny, na niž byl pozván, neboť zakoupil pět párů volů (Lk 14,19).²⁸ V pěti párech volů našel již Augustin, a to v promluvě pronesené v kartáginské *Basilica restituta*, metaforu pěti tělesných smyslů: zraku, čichu, sluchu, doteku a chuti,

²³ UQF 1, 4 (CCL 60, 395): *dominica agricultura*.

²⁴ UQF 1, 1 (CCL 60, 395): „Caelesti gratiae et spiritali pluuiiae praeparandus est ager ecclesiae, quia imber diuinus in proximo est. Operemur, dilectissimi, in isto agro quod nobis creditum est“ (překlady Quodvultdeova textu vlastní).

²⁵ Srov. Antonino ISOLA, *I cristiani dell'Africa vandolica nei sermones del tempo* (429–534), Milano: Jaca Book, 1990, s. 107–108.

²⁶ Srov. UQF 2, 12 (CCL 60, 397).

²⁷ Srov. UQF 2, 11 (CCL 60, 397).

²⁸ Srov. UQF 1, 5–10 (CCL 60, 395–396).

avšak v negativním významu aplikovaném na ty, kdo žijí pro své časné záležitosti a jsou více vzdáleni.²⁹ Quodvultdeus si byl této negativní interpretace vědom, ale vyjadřuje svůj pozitivní záměr zapřáhnout těchto pět párů nikoli kvůli hledání vlastních tužeb, ale na obdělávání Pánova pole.³⁰ Pole patří Pánu, ale tím, kdo na něm pracuje, je člověk vyhlížející odměnu.³¹ Lidská vnímavost je tak povolána k tomu, aby napomáhala duši i tělu přinášet ovoce za pomoci „božského deště“ Boží milosti.³² Každý člověk, a zvláště *competens*, naslouchající Quodvultdeově katechezi, je takovým polem zarostlým trním, které semeno Božího slova nepřijímá snadno. Tento pohled autor rozvíjí další exegezi podobenství o rozsévaci (Mk 4), které aplikuje na každou duši, která přichází ke Kristu. Quodvultdeovým cílem bylo pozvat publikum k přijetí Božího slova, aby jejich křest mohl přinést plody:

Přijmi Boží slovo, každý člověče, každé pole, ať neplodné, či úrodné! Já budu rozsávat a ty hleď je přjmout. Já budu zalévat, ty si hleď toho, jaké plody vydaš. ... A i ty, kterákoli duše, která přichází ke Kristu, jsi trnitou a suchou zemí.³³

V první části promluvy (UQF 1–2) byli posluchači zapojeni do biblického příběhu – kazatel jim přiblížil, že jsou součástí týchž dějin spásy jako různé biblické postavy. *Competentes* si měli takto uvědomit, že i v jejich životě je činný Bůh, a to se stejnou mocí a silou, jakou znají z biblického vyprávění.³⁴ Takto jsou tři zmíněné biblické pasáže aplikovány na situaci Quodvultdeových posluchačů a všechny z nich jsou namířeny k tomu, co křest vykoná v životech neofytů již za pár dní.

²⁹ Srov. AUGUSTIN, s. 112. 3 (RB 76 [1966], 46).

³⁰ Srov. UQF 1, 6 (CCL 60: 395); též *De accedentibus ad gratiam I* (=A1) 3, 4 (CCL 60, 442); ISOLA, *Cristiani*, s. 120, pozn. 92.

³¹ Srov. UQF 1, 4. 7 (CCL 60, 395).

³² Srov. UQF 1, 10 (CCL 60, 396).

³³ UQF 2, 5. 8 (CCL 60, 396–397): „Accipe uerbum Domini, omnis ager, omnis homo, siue sterilis, siue fecundus: ego spargam, tu uide quomodo accipias; ego erogem, tu uide quales fructus reddas. ... Et tu, unaquaeque anima quae accedis ad Christum, terra es spinosa et arida.“

³⁴ Srov. Luigi Franco PIZZOLATO, „La nascita della letteratura mistagogica,“ *Annali di Scienze Religiose* 7 (2002): 270; David VOPŘADA, *La mistagogia del Commento al Salmo 118 di sant' Ambrogio*, Roma: Institutum Patristicum Augustinianum, 2016, s. 81.

3. MYSTAGOGIE O MOCI KRISTOVY KRVĚ

Exegezí tří podobenství se otevřela scéna pro výpravnou mystagogickou katechezi o moci Kristovy krve, která tvoří velkou část celé promluvy.³⁵

Chceš vědět, jakým způsobem budeš obdělán, jaká milost z výsosti na tebe bude vylita? Hleď a uvědom si, že jsi zorán Kristovým křížem, když jsi na čele poznamenán jeho znamením, jsi zavlažen jeho krví, když jsi pokřtěn v jeho smrti. Apoštol praví: „Všichni, kteří jsme pokřtěni v Krista Ježíše, byli jsme pokřtěni v jeho smrti“ (Řím 6,3)³⁶

Křest představuje okamžik, kdy původně suchá a trnitá země duší kandidátů bude zalita Kristovou krví.³⁷ Téma Kristovy krve vylité na zem se otevírá dvěma archetypálními prolitími krve propojenými pojmem „pole“ (*ager*). První z nich představuje Jidášovo zrazení Krista, které bezprostředně vedlo k jeho smrti a k tomu, že na kříži prolil svou krev. Tím, že Jidáš prodal krev svého Mistra a za stržené peníze si zakoupil pole (*sic*), stal se ďáblovým vlastnictvím a ztratil své dědictví v nebi.³⁸ V tomto okamžiku se Jidáš – a společně s ním také Židé³⁹ – stává antimodelem kontrastujícím s postojem, který *competentes* zaujali během skrutinií a *traditio symboli*.⁴⁰ „Hrnčířovo pole“ zakoupené Jidášem se stává „Polem krve“ a „tato země křičí, za jakou a jak vysokou cenu byla zakoupena“. ⁴¹ Druhým krveprolitím je Kainova bratrovražda (Gn 4), představená jako *similitudo* Kristova utrpení.⁴² I zde je pole zalito krví nevinného člověka⁴³ a fiktivní dialog s Kainem nachází ozvěnu v rozhovoru s Jidášem, k němuž se obrací otázka: „Kde je Kristus, tvůj

³⁵ Srov. UQF 2, 1–4 (CCL 60, 396).

³⁶ UQF 2, 12 (CCL 60, 397): „Vis nosse qualis tibi adhibeatur cultura, qualis te desuper perfundat gratia? Ecce agnosce, Christi cruce exararis, quando eius signo in fronte signaris; eius sanguine rigaris, quando in morte ipsius baptizaris. „Quotquod“ enim, ait Apostolus, „in Christo baptizati sumus, in morte ipsius baptizati sumus.““

³⁷ Srov. UQF 3, 1 (CCL 60, 397).

³⁸ Srov. UQF 3, 2–4 (CCL 60, 397–398).

³⁹ Srov. UQF 3, 17 (CCL 60, 398); srov. též *De symbolo I* (=S1) 6, 8 (CCL 60, 321).

⁴⁰ Srov. VOPŘADA, „Quodvultdeovy předkřestní katecheze,“ s. 196–198.

⁴¹ UQF 3, 7 (CCL 60: 398): „Clamat haec terra quali uel quo pretio fuerit comparata.“ Srov. též UQF 3, 5; 4, 2 (CCL 60, 398–399).

⁴² UQF 3, 8 (CCL 60, 398).

⁴³ UQF 3, 16 (CCL 60, 398).

bratr?“⁴⁴ Quodvultdeus takto představuje za pomoci obrazu Jidášovy zrahy propletené s Kainovou bratrovraždou univerzální rozměr Kristovy oběti a společně s ním i vědomí hodnoty Kristovy krve pro jejich život – každý muž a žena, „země“, jsou Quodvultdeem voláni, aby přijali Kristovu krev, která přináší požehnání komukoli.⁴⁵

Poté, co kazatel v posluchačích vzbudil touhu po Kristově krvi, musí odpovědět na otázku, jak člověk může přisvědčit tak vzácnému účinku Kristovy krve.⁴⁶ Quodvultdeus klade před *competentes* dvojí cestu – buď mohou následovat falešný příklad Jidáše a Kaina, a stát se tak suchou zemí, anebo následovat příklad křesťanských mučedníků, kteří prolili na svědectví Kristu svou krev a kterým se v severoafrických provinciích prvních staletí dostávalo výjimečné úcty.⁴⁷ Quodvultdeus tak vstupuje do tradice obdivu, který afričtí křesťané chovali ke sv. Štěpánu, Cypriánu či Vavřinci, ale mimochodem připomíná publiku, že krok, který hodlají učinit, když se chtějí nechat pokřtít v katolické církvi, je může přivést do situace, kde se také může stát, že budou muset přinést svědectví vlastní krve jako mučedníci. Nad promluvou se zde jasně vyznaší stín pronásledování katolíků během vandalské invaze do Afriky.⁴⁸ Příběh Ábela, Ježíše a mučedníků se křtem stane také jejich příběhem, jehož účastníky se stanou:

Křesťanská duše, již poznáváš, jak i tebe tato krev učinila běloskvoucí, takže celá krásná jak tělem, tak srdcem vystupuješ z Kristova pramene, posvěcena krví.⁴⁹

Mystagogie vtahuje věřícího do hloubky slavených svátostí, nejedná se o pouhý popis toho, co se stalo, nebo co se má stát. Spíše přivádí posluchače k jádru událostí, které jsou základem svátostí a zdrojem jejich účinku. I to je důvod, proč Quodvultdeus nepopisuje křestní obřady, ale snaží se předat křtěncům vědomí, že je nemá očistit obyčejná voda, nýbrž moc Kristovy krve, která posvěcuje křestní pramen:

⁴⁴ UQF 3, 17 (CCL 60, 399): „Iudas, ubi est Christus frater tuus?“

⁴⁵ UQF 3, 22–23; 4, 1 (CCL 60, 399).

⁴⁶ Srov. UQF 4, 1 (CCL 60, 399).

⁴⁷ Srov. UQF 4, 2–8 (CCL 60, 399–400).

⁴⁸ Srov. UQF 7, 6 (CCL 60, 405).

⁴⁹ UQF 5, 1 (CCL 60, 400): „Iam agnoscis, anima christiana, quemadmodum et tu ex illo sanguine efficiaris candida, ut omnis et corpore et corde pulchra ascendas de fonte Christi consecrata in sanguine.“

Co totiž vytrysklo z onoho boku Ukřižovaného? Krev a voda: z krve ruměnec, z vody nádhera. V těchto dvou svátostech jsou ozdobeny jednotlivé duše, z nichž je utvořena ona jediná krásná snoubenka církve, jíž se říká v Písni písní: „Jak jsi půvabná, má sestro, má milá, jak půvabné jsou tvé líce“ (Pís 4,1.3).⁵⁰

Aplikace Velepísně na popis duše či církve při křtu byla již tradiční. V Africe citoval Píseň v křestním kontextu již Cyprián a užití této staro-zákonní knihy je zvláště charakteristické pro křestní mystagogii Ambrože Milánské. Typologii krve a vody z boku Kristova, interpretovaných jako svátosti eucharistie a křtu, lze nalézt u mnoha patristických autorů, Quodvultdeus ji dle všeho přejímá od Augustina.⁵¹ Quodvultdeus přitom rozvíjí křestní obraz dalšími snubními verši z Pís 8,5: „Kdo je ta, jež vystupuje celá bílá?“ a Žl 44(45),9 Vulg., který již biskup dříve aplikoval na církev, jež je nevěstou i královnou: „Královna stojí po tvé pravici ve zlatém rouchu, oděná rozličnými barvami.“ Verše z Písně a žalmů jsou protkány do volání církve tvořené pokřtěnými, která prosí svého Ženicha. Do tohoto volání se zapojuje i publikum, a takto se zapaluje touha přítomných kandidátů po křtu:

Ptáš se na mě, co jsem zač, když vystupuji celá bílá. Já jsem ta, kterou jsi našel – byla jsem nevzhledná, a tys mě učinil nádhernou. Já jsem ta, jejíž modlitby jsi slyšel, když jsi mě nechal, abych v žalmu zpívala: „Umyješ mě, a budu bělejší než sníh“ (Žl 50[51],9 LXX). Proč se divíš mé kráse, když víš, že to je tvé dílo? Proč se ptáš na to, co jsi sám učinil? Vidíš, jak jsem celá bílá, ale to tys mě umyl a učinil bělejší než sníh. Jak jsi mě viděl vystupovat, poznala jsem tebe, jak sestupuješ z nebe, a zamilovala jsem si tě, když jsi visel na kříži. Tvá pokora se stala mou pýchou, tvá nevzhlednost se stala mou krásou. Neboť kdybys nesestoupil z kříže zraněný, já bych z pramene nevystoupila celá čistá. Vpravdě se praví: „Mocná jako smrt je láska“ (Pís 8,6). Kam až se Ženich sklonil, až sem, jako ten, který si tolik zamiloval nevzhlednou, že ji učinil krásnou – přišel až k východu smrti: „A Pánu náleží vý-

⁵⁰ UQF 5, 2 (CCL 60, 400): „Quid enim manauit ex illo latere crucifixi? Sanguis et aqua: ex sanguine rubor, ex aqua splendor. In istis duobus sacramentis decorantur singulae animae, ex quibus una illa pulchra efficitur sponsa Ecclesia, cui dicitur in Canticis canticorum: „Quam speciosa es, soror mea, dilecta mea, quam speciosae sunt genae tuae!“

⁵¹ Srov. AUGUSTIN, *ciu.* 22, 17 (CCL 48, 836). Ke Quodvultdeovu užití Pís v křestním kontextu srov. David VOPŘADA, „Křestní a ekleziologická interpretace Velepísně u Quodvultdea z Kartága,“ in *Patristická a středověká recepcia Šalamúna. Kazatel' – Príslovia – Píseň písní*, ed. Miloš Lichner, Olomouc: Teologická fakulta Trnavské univerzity; Cyrilometodějská teologická fakulta Univerzity Palackého, 2017, s. 119–150.

chod smrti“ (Žl 67[68],20 Vulg.). Prorok totiž praví: „Viděli jsme ho, neměl podoby ani krásy“ (Iz 53,2). Proč se divíš? Takovým se stal proto, že miloval.⁵²

V této dlouhé pasáži – která však umožňuje porozumět Quodvultdeově „patchworkové“ práci s biblickým jazykem – biskup hromadí verše z Písne a z žalmů, aby popsal křestní a duchovní manželství Krista a duše. Tímto básnickým a modlitebním způsobem shrnuje vrcholný okamžik dějin spásy, do něhož mají *baptizandi* vstoupit. Své publikum chce přitom přivést k úžasu nad Kristovou mocí, která je s to očistit lidskou duši od hříchů a obdařit ji novou, královskou důstojností. Jeho posluchači jsou součástí církve, součástí nového lidstva očištěného křtem v Kristově pokoření na kříži, které se do tohoto dialogu s Pánem zapojuje. Zároveň se utváří pouto mezi publikem a církví, která se účastní rozhovoru se svým Ženichem, a posiluje se křestní identita a sounáležitost kandidátů křtu i pokřtěných s církví.⁵³

Jako negativní *exemplum* přivádí Quodvultdeus na scénu Petra, který žádá Krista, aby odešel, protože je člověk hříšný, a který Krista během jeho procesu zapřel, neboť nebyl schopen rozpoznat jeho krásu.⁵⁴ Petr se stává personifikací posluchačů, kteří si byli vědomi vlastních hříchů, případně nebyli nijak přitahováni ponížujícím obrazem na ukřižovaného Boha, a přistoupit ke křtu se zdráhali: „Neděs se, neboj se, nezapírej!“⁵⁵ Quodvultdeovo publikum má naopak rozpoznat Krista ukřižovaného a následovat jej – a tím pádem ani nemá váhat se křtem:

⁵² UQF 5, 5–10 (CCL 60, 401): „De me interrogas quatenus sim quae ascendi dealbata. Ego sum quam foedam inuenisti, pulchram que fecisti; ego sum cuius preces audisti, quando me in psalmo cantare fecisti: ‚lauabis me, et super niuem dealbabor‘. Quid ergo miraris pulchritudinem meam, cum scias hanc esse operam tuam? Quid interrogas quod ipse fecisti? Vides me dealbatam, tu lotam, tu super niuem fecisti candidam. Vt uideas me ascendentem, te cognoui de caelo descendentem, te amaui in cruce pendentem. Humilitas tua facta est exaltatio mea, foeditas tua facta est pulchritudo mea. Nisi enim tu de cruce uulneratus descenderes, ego dealbata de fonte non ascenderem. Vere dictum est quia ‚ualida est sicut mors dilectio‘. Quo usque se sponsus hic inclinavit, qui tantum amando foedam ut faceret pulchram, usque ad mortis exitum uenit? ‚Et domini mortis exitus.‘ Vidimus enim ‚eum,‘ ait propheta, ‚et non habebat speciem, neque decorem‘. Quid miraris? amando talis factus est.“

⁵³ K procesu ztotožnění kandidátů křtu s církví srov. VOPŘADA, „Quodvultdeovy předkřestní katecheze,“ s. 187–193.

⁵⁴ Srov. UQF 5, 11–21 (CCL 60, 401–402).

⁵⁵ UQF 5, 16 (CCL 60, 401): „Noli expauescere, noli timere, noli negare.“

Nevěsto, následuj, následuj stopy svého Ženicha, ať tě žádný strach nepřipraví o společnost tvého Milovaného! Miluj milujícího, neboť to on si nejprve zamiloval tu, která nemilovala. Hledej Hledajícího, protože to on nejprve hledal tu, která jej nehledala. Hledej svého Ženicha a řekni mu: „Kde paseš, kde odpočíváš o polednách, abych se nestala jakoby skrytou mezi stády tvých druhů“ (Pís 1,6). To abych já, kterou sis tolik zamiloval, kvůli níž jsi prolil svou krev ty, jenž jsi na slunci vystavěl svůj stan, „se nestala jakoby skrytou mezi stády tvých druhů“.⁵⁶

Quodvultdeus představuje africkou církev, odpočívající „o polednách“, tedy na jižním břehu Středozemního moře, jako církev rozdělenou kvůli působení různých heretických skupin a jejich naukám – to byla realita života kartáginských křesťanů ve 4. a 5. století.⁵⁷ Biskup si je vědom, jak složitá situace čeká nově pokřtěné, a proto začíná hovořit o tom, kde mají hledat posilu pro svůj život – totiž v eucharistii:

A ty, křesťanská duše, která máš vystoupit z tak posvátného pramene, celá obdařená ruměncem a nádherou, celá krásná a běloskvoucí, uchovej si svou nádheru! Poznej, kdo jsi a čím se máš stát, dbej na to, abys neopustila stůl svého Ženicha. Abys zůstala krásná, budeš denně jíst jeho tělo. Abys měla věčný život, budeš pít jeho krev – dbej na to, abys neopustila jeho stůl. ... Stůl tvého Ženicha nabízí celý chléb a svatý kalich. Tento chléb, ačkoli je rozlámán na kousky, jsme viděli při jeho utrpení, a přesto zůstal celý ve své nerozdílné jednotě s Otcem.⁵⁸

Je hodné pozornosti, že pasáž používá obrazného života při popisu eucharistie, lze to však vysvětlit několika skutečnostmi, které jsou s mystagogickou metodou, jíž Quodvultdeus užívá, spojeny. Quodvultdeus jednak takto zachovává praxi *disciplinae arcani*, která křesťanským vě-

⁵⁶ UQF 5, 25–26 (CCL 60, 402): „Sequere, sequere, sponsa, uestigia sponsi tui: nullus te metus reuocet a consortio dilecti tui. Ama amantem, quia prius ille amauit non amantem: require requirentem, quia prius ille quaesiuit non quaerentem. Require, et dic sponso tuo: Vbi pascis, ubi cubas in meridie? Ne forte fiam sicut operta super greges sodalium tuorum. Quam sic dilexisti, pro qua sanguinem fudisti, cuius tabernaculum in sole posuisti, non fiam sicut operta super greges sodalium tuorum.“

⁵⁷ Srov. VOPŘADA, „Křesťní a ekleziologická interpretace“, s. 141–143.

⁵⁸ UQF 6, 6–7. 9 (CCL 60, 403): „Tu autem, anima christiana, quae ascensura es ex sacratissimo fonte, rubore atque decore perfusa omnis, speciosa nimis et candida, serua decorem tuum; agnosce quid fueris et quid eris, uide ne deseras mensam sponsi tui. Vt pulchra perman eas, carnes eius quotidie manducabis; ut uitam aeternam habeas, sanguinem eius potabis: uide ne deseras hanc mensam. ... Mensa sponsi tui panem habet integrum, et calicem sanctum: quem panem etsi confractum comminutumque uidimus in passione, integer tamen mansit in illa sua cum Patre indiuidua unitate.“ Otázkou zůstává, proč Quodvultdeus užívá pl. *carnes*, snad pro zdůraznění každodenní opakované účasti na Kristově těle.

řícím nedovolila otevřeně hovořit o nejvzácnějších skutečnostech jejich víry před těmi, kdo dosud nebyli pokřtěni.⁵⁹ Užité jazyk ale také poukazuje na rozličné *figurae* eucharistie přítomné ve Starém zákoně, v tomto případě na Žl 22(23). Quodvultdeus se kromě toho nesnaží popsat, jakým způsobem se eucharistie slaví, ale spíše to, co je jejím významem. Text kromě toho také odhaluje, že eucharistie se v Kartágu slavila denně, a kandidátům křtu se dostává povzbuzení, aby se každý den sytili u „Ženichova stolu“. A konečně, eucharistie je pevně spojena se křtem a Kristovým utrpením, a za pomoci biblických veršů, především Velepísně, Izaiáše a žalmů, je propojena s archetypálním prolitím Ábelovy krve, jímž se celá mystagogická katecheze otevřela.

I zde se kazatel snaží v posluchačích vzbudit údiv nad tím, jak velká je moc Kristovy krve, s níž se setkají ve křtu, a že tato krev má také moc uchovat křestní důstojnost bez poskvrny. Na eucharistii lze pohlížet jak z hlediska Kristovy krve na kříži, tak i z hlediska nerozdílné jednoty mezi Otcem a Synem, která existuje od věčnosti. Právě Kristova jednoty s Otcem a rovnost Otcí jsou důvodem, proč má účast na eucharistii takovou moc, jak biskup tvrdí. Ariáni a ostatní heretické či náboženské skupiny, které neuznávají jednotu Otce a Syna a jejich rovnost a které Quodvultdeus tak často ve svých promluvách kritizuje a před nimiž varuje,⁶⁰ učí nauce, která neumožňuje dojít k takovým závěrům, k nimž biskup dochází a které člověka přivádějí k úžasu nad mocí Kristovy krve. Není-li Syn roven Otcí, pak jeho krev nemůže mít moc očišťovat člověka od hříchu při křtu a eucharistii. Quodvultdeovo pojetí svátostí přitom není magické, ale opírá se o pohled na moc Kristova výkupného utrpení a jeho božství, k nimž má křesťanský věřící přístup a na nichž má díky křtu a dennímu přijímání eucharistie účast. S ohledem na Ježíšovu řeč o chlebu života v Jan 6,62–69 pak Quodvultdeus v eucharistii nachází klíč, jak křesťané mohou zůstat uvnitř nevěsty-církve – a přijetí tohoto „Božího slova“ bylo klíčové již v exordiu UQF ve výkladu Mk 4.⁶¹

Proto se také celá katecheze uzavírá varováním před heretiky⁶² a výzvou milovat Matku církev, která pokřtěné rodí jako své děti a připravuje pro ně duchovní pokrm s touhou přivést je k věčné hojnosti.⁶³ Tato

⁵⁹ Srov. VOPŘADA, *Mistagogia*, s. 107–114.

⁶⁰ Srov. VOPŘADA, „Quodvultdeus' Sermons,“ s. 356–358.

⁶¹ Srov. UQF 2, 2 (CCL 60, 396).

⁶² Srov. UQF 6, 10–14 (CCL 60, 404).

⁶³ Srov. UDF 7, 2–4 (CCL 60, 405–406)

výzva napovídá, že se zřejmě jednalo o vůbec poslední katechezi před křtem.⁶⁴ Mezi rozličnými výzvami, mezi nimi k lásce ke Kristu a služebníkům církve a k modlitbě za mír a osvobození Afriky, tu nalezneme také zvláštní prosbu kartáginského biskupa, který po *competentes* požaduje, aby mu při svém křtu přinesli odměnu za celou křestní přípravu, totiž aby se za něj při křtu modlili⁶⁵ – tato prosba se opakuje i v dalších Quodvultdeových promluvách.⁶⁶ *Competentes* tímto byli připraveni na křest, když se jim dostalo katecheze o jádru významu iniciačních svátostí, které měli přijmout.

ZÁVĚR

Analýza mystagogické části promluvy *De ultima quarta feria* ukazuje, nakolik si Quodvultdeus osvojil mystagogickou metodu, již lze v hojné míře nalézt i u dalších latinských autorů této doby. Navzdory obtížím doby a těžkému srovnání s Augustinem nelze pochybovat o tom, že si kartáginský biskup osvojil způsob práce s tajemstvím křesťanské víry, který je velice hluboký a který se nespokojuje s povšechným či technickým popisem ritu či jeho účinků. Způsob vršení biblických veršů, pasáží a obrazů, aplikovaných na konkrétní situaci života posluchačů, ať kandidátů křtu nebo již pokřtěných věřících, umožňoval publiku vstoupit do příběhu dějin spásy a přisvojit si z pozice účastníka událost kříže a moci Kristovy krve. Tento proces vyžadoval pohled víry (*fides*), který se však hlubším porozuměním (*intellectus*) prohloubil a umožnil v takto obnovené či prohloubené víře přivlastnit si plody Kristova vykoupení – ať při samotném křtu nebo opakovaně při denním slavení eucharistie. Nelze tu přehlédnout, že Quodvultdeus přijal Augustinovo teologické pojetí *credo, ut intelligam – intellego, ut credam*, které zasadil do kontextu křestní přípravy a mystagogické katecheze. Zároveň lze v Quodvultdeově teologii vyzdvihnout ústřední místo Kristovy výkupné smrti na kříži, představené Kristovou krví, a způsob, jakým posluchačům sděluje, že svátosti křtu a eucharistie představují pro křesťana přístup k tomuto centrálnímu tajemství víry. Jsem přesvědčen, že tento patristický přístup ke

⁶⁴ Srov. UQF 7, 5–7 (CCL 60, 406).

⁶⁵ Srov. UQF 7, 5 (CCL 60, 406): „pro nostra mercede in illo sacratissimo fonte, pro nobis orate.“

⁶⁶ Srov. *De cantico novo* (=Cant.) 10, 9–11; S1 1, 2 (CCL 60, 392. 305).

křestní katechezi může být podnětný i pro dnešní svátostnou katechezi tak, aby se nezastavovala u popisu ritu a účinků iniciačních obřadů, ale odvážíla se předat hloubku tajemství v těchto svátostech přítomných.

Catechesis on the Power of Christ's Blood in Quodvultdeus' Sermon
De ultima quarta feria

Keywords: Quodvultdeus of Carthage; Late Antiquity; North Africa; Mystagogy; Catechesis; Blood of Christ; Baptism; Eucharist

Abstract: The sermon *De ultima quarta feria*, attributed to Quodvultdeus, was pronounced in the last phase of the baptismal preparation in Carthage at the end of the 430s. This paper studies the mystagogical method employed in the catechesis on the power of Christ's blood in baptism and the Eucharist that makes up part of the sermon. First, the baptismal rites in Carthage in 430s are presented. Second, the questions of its dating and the structure of the sermon are discussed. Third, the mystagogical catechesis on the power of Christ's blood is presented. This analysis demonstrates that Quodvultdeus stands in the Latin tradition of the patchwork usage of Biblical quotes in the course of the mystagogy that allows the audience to enter the history present in the sacred books and understand themselves as part of this history. In addition, this method allows for transferring the message of the centrality of Christ's redemption that can be attained through the sacraments of baptism and the Eucharist.

doc. David Vopřada, Dr.
Centrum pro práci s patristickými,
středověkými a renesančními texty
CMTF UP
Univerzitní 22
771 11 Olomouc
voprada@ktf.cuni.cz